

Geçmişten Günümüze Urfa'da Müzik

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ

Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

Prof. Dr. Oğuz Ozan BİLEN

Doç. Dr. Ahmet Suat KARAHAN

Doç. Dr. Gökhan YALÇIN

Doç. Dr. Mahmut KAYA

Dr. Öğr. Üyesi Cihan TABAK

Dr. Öğr. Üyesi Elçin ERGİN

Dr. Öğr. Üyesi Ozan BALDAN

Dr. Öğr. Üyesi Ömür Arda AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi Taner TOPALOĞLU

Öğr. Gör. Celal ŞAHİN

Öğr. Gör. Güllü ÖZTÜRK

Öğr. Gör. Murat BİRER

Öğr. Gör. Zeki Fırat DEMİRCİ

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Yayınları
Şehir Kitaplığı Dizisi 47

Genel Yayın Koordinatörü
Mehmet Emin ÖZÇINAR

Yayın Koordinatörleri
Suphi ÇİÇEK
Ahmet DAĞLAR
C. Azzat BİRİNCİ

“Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.”

Kitabın tüm hakları Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz ve izinsiz çoğaltılamaz

Birinci Basım / First Edition • © ARALIK 2019

ISBN • 978-625-7976-69-5

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

ŞANLIURFA'DA GAZELHANLIK GELENEĞİ

Eyyüp AZLAL*

1. GİRİŞ

Müziğin bir yer veya şehirle bütünleşmesi, oradaki sosyal yapı ve coğrafyanın özdeşleşmesiyle mümkün olur. Çünkü bir yerin taşı, toprağı, havası ve suyu; o yerdeki insanların davranış ve mesrebini etkiler, hatta şekillendirir. Bu etkilenme, özellikle müzikte öyle bir atmosfer oluştur ki dünya genelinde bazı şehirlerde müzik türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Her notada o şehrin ayak sesi, o şehrin nefesi hissedilir.

Tarih öncesinden günümüze kadar birçok kültürel ögesini muhafaza eden Şanlıurfa şehri müzikle bütünleşmiş hatta müzikle kendini ifaden bir şehir konumuna gelmiştir. Şehir, bu yönüyle hem ülkemizde hem de dünyada biliniyor ve tanınıyor. Türküsü, hoyratı, manisi, şarkısı, gazel ve diğer müzik türlerinin Şanlıurfa'da orijinal şekillerinin ortaya çıkmasında Arap makamlarındaki yanıklık, Anadolu ezgilerindeki gizem ile Klasik Türk Musikisiyle harmanlamasından meydana gelmiştir.

Şanlıurfa'da müzik denilince türkü, hoyrat, uzun hava gibi gazel de akla ilk gelen bir türlerden biridir. Edebiyatta sözlü ve yazılı türler, müzik makamlarıyla icra edilir. Gazel'in Şanlıurfa'da halk müziği ile birlikte (türkü, hoyrat, uzun hava) icra edilmesi Osmanlı Edebiyatında bahsi geçen mahallileşme cereyanının bir tezahürü gibi görülebilir. Fakat Şanlıurfa'da halkın içinden çıkmış insanların (kazancı, tenekeci, bekeçi) Divan Edebiyatı eserleriyle ilgilenmesi durumun farklı olduğunu bize gösteriyor. Demek ki Urfa'da bir mahallileşme cereyanı oluşmamıştır. Eskiden olduğu gibi saray ve mahalle eşrafı müziği iç içe icra etmiştir.

18. asrın büyük şairi Nedim, İstanbul'da Sa'dabad sayfiyesinin açılışında şarkıcı isminin yanında gazelhan ismini de zikreder:

Geh varıp havz kenarında hirâman olalım

Geh gelip kasr-ı cinân seyrine hayran olalım

Gâh şarkı okuyup Gâh gazelhan olalım

Gidelim serv-i revânım yürü Sadabâd'e

Burada şunu bilmekte yarar vardır. Divan şairleri, şiir yazar ve okur. Ama gazelhan gibi müzik formunda okumaz. Genelde aruz ahengiyle okur. Bunu söylerken gazelhan olan şairlerimiz yok muydu? Elbette vardı.

18. Asır Osmanlı başkenti İstanbul'da Nedim gibi şairler, şarkının yanında gazel de okunduğunu bu şiir dolayısıyla bize haber vermektedir. Osmanlı döneminde gazelhanlık sadece İstanbul'da değil Bağdat, Kahire, Diyarbakır, Konya, Erzurum ve Amasya'nın yanı sıra Urfa'yı da kapsıyordu. Geçmişten günümüze Urfa'da köklü bir gazel okuma geleneğinin olduğu aşikârdır. Gazelhanlar sayesinde büyük şairlerin kaleme aldığı müstesna gazeller musiki makamında icra edilmiştir.

Şanlıurfa'da Divan edebiyatı geleneğinin zengin bir şekilde devam etmesi ve günümüzde de gazel söyleyen müzik üstatlarının da var olması bahsedilen geleneğe dayanmaktadır. Bu çalışmanın konusu gazelhanlık geleneğini Urfa'da sürdüren ve yaşayan gazelhanlar üzerine yapılan bir çalışmadan ibarettir. Bununla birlikte aramızda olmayan vefat etmiş gazelhanlarımızı da gerek hatıraları ve gerekse de gazelhanlık geleneğine yaptıkları katkılarını çalışmamızda zikredeceğiz.

2. ŞANLIURFA'DA GAZELHANLIK GELENEĞİ

Şanlıurfa'da gazelhanlık geleneğini 17. Asra dayandıranlar vardır. Kuloğlu Mustafa adında bir musikişinasın 4. Murat'ın Bağdat seferi sırasında karşılaşmalarına dair bir rivayetten bahsedilir.¹

*Doktora Öğrencisi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt. Nesibe Hatun KAİHL Karaköprü-Şanlıurfa

Şanlıurfa'da gazelhanlık geleneği hakkında en sarıh bilgi ise maalesef 19. Asırdadır. Şanlıurfa'da o dönemde gazelhanlık geleneğinin en önemli temsilcisi Mihiş'in oğlu Ali Hafız'dır. Bütün makamları çok iyi bildiği söylenir. Dede Osman Avni'nin müezzinliğini yapmıştır. İstanbul'a gitmiş, orada pek çok hafızla tanışmıştır. Hatta dönemin padişahının da kendisini dinlediği ve onu ödüllendirdiği rivayet edilir.²

Gazel, Klasik Edebiyatımızın en çok yazılan ve okunan edebî türü olmasının yanında Anadolu'da ve özellikle Urfa'da musiki makamında icra edilmiştir. Gazeli okuyan kişiye gazelhan denir. Türkücü ve şarkıcı gibi gazelhan da bu türü icra eden sanatçı olarak anılır. Gazel, edebiyatın yazılı ürünü iken Urfa'da sözlü edebî ürün haline getirilerek türkü, hoyrat ve uzun hava ile birlikte sıra gecelerinde, konaklarda ve diğer musiki mahfillerinde icra edilir. Gazelhanlık da bir tür meslek gibi telakki edilir. Mevlithanlık gibi. Türkiye Mevlithanlar Derneği ve diğer şehirlerimizde kurulan Mevlithan derneklerinden haberdarız. Urfa'da kadim zamanlardan bugüne gazelhanlık geleneği gibi şu geleneklerin-mesleklerin olduğunu da hatırlayalım. Hafızlık, Zakirlik, Kıssahanlık, Mevlithanlık, Mesnevihanlık, Kasidehanlık ve Naathanlık.

Hafız; Kutsal kitabımız Kuran-ı Kerim'i ezbere okuyan, Zakir; İlahi okuyan, **Mevlithan;** İslâm edebiyatında Peygamber efendimizin doğum günü dolayısıyla yazılan edebî metni okuyan, **Mesnevihan,** Mevlâna Celalettin Rumi'nin meşhur kitabını okuyan, **Kasidehan;** din ve devlet büyükleri için yazılmış şiirleri okuyan, **Naathan;** peygamber efendimizi öven şiirleri okuyan, **Kıssahan;** Kuran-ı Kerim'de geçen peygamber kıssaları okuyan kişiler vardı. Kıssahanlar ayrıca köy odalarında hikâye, masal ve efsaneler de okurdu. **Gazelhan** ise güzellik ve aşk şiiri olan gazeli yorumlayana denilirdi. Gazel daha sonra tasavvufî-dinî bir şekle büründü.

Gazelhan Mercan Özkan'ın bildirdiğine göre hafız olan kişi aynı zamanda hem zâkir hem gazelhan hem mevlithan hem de kasidehan da olabiliyordu. Yani hafız olan kişi mesnevi, ilahi, gazel, kaside, naat ve kıssa okumada da mahirdi. Fakat bazıları mesnevihan olarak ön plana çıkarken bazılarının da gazelhanlıkları daha ağır basmaktadır. Mesele bir dönem Urfa'da bulunan daha sonra Bursa'ya yerleşip orada vefat eden Mehmet Emin Kerkukî büyük bir mesnevihandır.³

Gazelhan, Özellikle hece ve makam gerektiren metinlerde Kuran-ı Kerim'i ezberleme yönteminden faydalanırdı ki ezberinde pek çok gazel bulunsun. Yine bunun yanında Kur'an'da geçen "İnnellezîne keferû sevâun aleyhim ve enzertehum em lemtunzirhum la yûminun" ayetindeki ses miktarı gazele uyguladığında "nice bu hasret-i dildar ile giryan olayım" mısrasındaki ses uygunluğu eşitlenirdi.

Bu söyleme geleneği içerisinde hafızlık, mevlithan, mesnevihan, kasidehan, daha çok dini törenlerde ve camilerde okumalarını yaparlar. Gazelhanlık ise ilk zamanlarda daha çok zevk ve eğlence mekânlarında icracıları olurdu. Daha sonra gazel form değiştirilerek dinî ve tasavvufî gazeller de yazılıp icra edilmeye başlandı. Bundan sonra özellikle Fuzuli gibi şairlerin gazellerindeki anlam derinlikleri, akıllara durgunluk veren buluşları divan şiirinin en zengin özellikleri arasındadır.

Gazelhanlık geleneği, bugün hala devam eden Urfa Sıra Gecelerinin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Urfalı Gazelhanlar tarafından okunan gazeller, meşk geleneğine bağlı olarak klasik kültürün halka aktarımında önemli vazifeler görmüşlerdir. Urfa'da Sıra Gecelerinden Klasik edebiyat ile halk edebiyatı birlikte icra edilmesi bakımından orijinal bir yapıdadır. Ayrıca gazellerin sadece aruz vezniyle değil hece vezniyle de yazıldığını bilgisine sahibiz.

Gazel; Urfa'da sıra gecelerinde, müzik icra edilirken makamlar belirli bir sıraya göre okunur. Daha önceleri fasıla başlanırken divan ile başlanırmış, fakat daha sonraları bu kural değiştirilerek rast makamı ile fasıla başlama geleneği yerleşmiştir. Gazeller rast, nevrüz (karcığar), hicaz, uşşak, acemaşiran, segâh, seba ve kürdi makam sırasına göre icra edilir. Yine gazeller, belli bir makam sırasına göre okunur. Daha önceleri fasıla başlanırken divan ile başlanırmış, fakat daha sonraları bu kural değiştirilerek rast makamı ile fasıla başlama geleneği yerleşmiştir. Gazeller rast, nevrüz (karcığar), hicaz, uşşak, acemaşiran, segâh, sâba ve kürdi makam sırasına göre icra edilir.⁴

Urfa'da gazelhanlık geleneği, aralarında Kazancı Bedih, Mukım Tahir, Kel Hamza, Boze'yin oğlu Ahmet Uzungöl ve Hafız Halil Uzungöl, Tenekeci Mahmut'un da içinde bulunduğu 200'e yakın usta tarafından günümüze ulaştırılmıştır. Urfa'da gazelhanların en çok gazel okuduğu şairler Fuzuli, Ahmet Paşa, Urfalı Abdi, Urfalı Kani, Şair Lütfi, Şair Kuddusi ve Yaşar Nezihe'dir.

¹ Abuzer Akbıyık-İlhan Başgöz, Tenekeci Mahmut, Kalan Müzik, İst. s.68

² Muhsin Macit, Urfa Sıra Gecelerinde ve Musiki Meclislerinde Okunan Gazellerin İşlevi, Milli Folklor Dergisi, s.87 2010

³ Mustafa Kara, Mesnevihan Nakşilerin Piri: Mehmet Emin Kerkukî Keşkül Dergisi S.30 s.122-124, 2014

⁴ Necati Aydın, Urfa Türküleri ve Öyküleri, Ş.Urfa İl Kültür ve Turizm Müd. Yay. s.14.2008 Ş.Urfa

Gazelhan Mercan Özkan'ın bildirdiğine göre Urfa'da gazelhanların okunduğu Araban makamı aslında Hicazkâr makamıdır. Mercan Özkan'ın bir makalesinde gazel, mesnevi ve Mevlevî ilişkisini anlattığı bölümü aşağıdadır:

“Sıra gecelerinde makam müziği anlayışı içerisinde icra edilen mûsikî, Urfa şehir kültürünün önemli bir ögesidir; gelişi güzel icra edilmez. Eserler, daha önceden belirlenmiş ve kurgulanmış bir makamsal sıralama içerisinde icra edilir. Gazel ve hoyratlar da bu yapının ve bu mûsikî kültürünün ayrılmaz birer parçasıdır. Gazeller, okunduğu makama göre, Mesnevî Gazel, Saba Gazel, Rast Gazel, Uşşak Gazel gibi değişik isimler almıştır. Urfa mûsikî fasıllarında makamların, okunan eserlerin, gazel ve hoyratların belirlenen kurallar dairesinde icra edilmesine: Urfa Makam Geleneği; gecede ki mûsikî faslına ise Urfa Ahengi denilmiştir.

Sıra gecelerinin önemli temalarından olan mûsikî, halkın tekke ve camilerde icra edilen mûsikîden de etkilenerek, dinî eserleri bu gecelere taşımaları sonucunda, zamanla dinî ve din-dışı eserlerin ortak icra edildiği bir kurum niteliğine dönüşmüştür. Bugün Urfa mûsikî kültürü içerisinde, “Ben bir Yakup idim”, “Yar yüreğim yar gör ki neler var”, “Alaydın elim elime” gibi birçok dinî muhtevalı eserin din dışı mûsikî içerisinde yer aldığı ve sıklıkla icra edildiğini görmekteyiz. Bunun bir örneği de Mevlevîliğin etkisiyle ortaya çıkan Mesnevi Gazel'dir. Mevlevîhâne kapatıldıktan sonra Sıra Gecelerinde bir araya gelen dergâh menşeli müzisyen dervişler veya dergâh ile etkileşimi olan Urfa müzisyenler, Mevlevîliği öylesine özümsemişlerdir ki; mevlevîhânedeki dinsel boyutta dinledikleri ayinlerin sanatlı yapısını ve sözlerini, din-dışı mûsikîalanına taşımış ve mevlevîhânedeki klâsik üslubu muhafaza ederek gazel formunda icra etmişlerdir. Menşei Mevlevîhâne olan ve Hicaz makamında icra edilen bu gazel, güftesi Hz. Mevlânâ'nın Mesnevisi'nden alındığı için Mesnevi Gazel olarak adlandırılmıştır. Mesnevinin ilk on sekiz beyti ile icra edilmekte olan bu gazel gerek sözleri gerekse icrada ki üslubu açısından Mevlevîhâne'de icra edilen dini mûsikînin bir anlamda din-dışı mûsikîye yansımadır.

Mesnevi Gazel icrasında yapılan makamsal geçkiler oldukça sanatlıdır. Hicâz makamıyla başlanılan icra, Hüseyinî makamına yapılan geçki ile devam etmektedir. Ardından Uşşak makamının yer aldığı bir bölüm icra edildikten sonra tekrar Hicaz makamına dönülerek karar edilmektedir. Arada Gezinti'badı verilen ve sadece enstrümanlarla çalınan bir kısa bölüm yer alır. Mesnevi Gazel içerisinde icra edilen bu bölüme de Galata Gezintisi ismi verilmiştir. Bunun Galata Mevlevîhânesine yapılan bir atıf olduğu düşünülmektedir.”⁵

Muzik uzmanı- gazelhan Dr. Mehmet Özbek, makam ve gazel söyleme usulü ve gazelhanlık hakkında şu bilgileri vermektedir. “Bu makam denen müzik biçimi lise yıllarında dikkatimi çekmişti. Urfa'da ustaların okuduğu gazellerle evde plaklardan dinlediğim gazeller yapı olarak birbirine benzemiyordu. Urfa'da üstadlar tarafından okunan gazellerde bir asalet, plaklardan dinlediğim gazellerde ise bir meyhane üslubu vardı. Ben, bunlara İstanbul gazelleri adını takmışımdır. Hafız Kemaller, Hafız Burhanlar, Hafız Samiler'in sesleri o kadar muhteşem olmalarına karşılık bizdeki makamların asaletini onların üsluplarında bulamamıştım.

Özbek, gazelin icrası hakkında da şunları aktarır. “Gazel okumak, kolay bir iş değildi. Tenekeci Mahmut (Güzelgöz) ustayı tanıyuncaya kadar bu türe bulaşmadım. Nasıl ki 1965 yılında rahmetliyi tanıdım ve ehim'in “Yanıp bir nar-ı ruhsare çereğan olduğun var mı” gazelini dinledim ve kaydettim, dedim ki artık gazel türüne de eğilmem lâzım. Her yaz ve sömestr tatillerinde Urfa'ya geldiğimde, çok defa Abdullah Balak, az lı Öztop, Lütfü Emiroğlu ve İbrahim Özkan'dan oluşan bir grubumuzla Mahmut ustayı da aramıza alarak meşk ederdik. Her seferinde ustadan farklı gazeller kaydettim... Bir şey dikkatimi çekmişti. Mahmut usta makamların her şubelerini son derece ustalıklı bir birine bağlamanın yanında, bizleri hayrete düşürecek derecede şiirleri doğru ve açık telaffuz ediyor, ileri bir tahsili olmamasına karşılık şiirlerde geçen kelime ve terkiplerin anlamlarını doğru biliyordu. Nevruz gazeli ondan geçtim. Yararlandığım, sesine ve üslubuna hayran olduğum bir diğer ustam da rahmetli Ahmet Uzungöl'dür. Onun muhteşem sesi ve üslubundan “Nice bu nar-ı aşkınla ciğer yansın kebab olsun” gazeliyle okuduğu “Uşşak Makamı”nı ve “Hâsılıym yok ser-i kuyunda beladan gayrı” gazeliyle okuduğu “Rast Makamı”nı geçmiştim.”

⁵ M. Mercan Özkan & Osman Öksüzöğlü, Şanlıurfa Mevlevîhânesi ve Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde Yapılan Dinî Musiki İcralarının Lâ Dinî Musiki İcralarına Yansması”, Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Konya 2010, s. 395-411

3. URFA'DAKİ GAZELHANLIK GELENEĞİ İLE SOSYAL HAYAT İLİŞKİSİ

Urfa'da gazelhanlık geleneğinin daha çok halıcı, demirci, bakırcı esnafı arasında yaygın olması akıllara ahilik teşkilatını getiriyor. Malumdur ki Ahiler gerek ticaretle ve gerekse de diğer işlerde bir sanat ahlakı geliştirmişlerdi. Buna da esnaf ahlakı denilirdi. Bu esnaf ahlakı gereği oluşan teşkilat vardı. Haftanın bir günü belli bir sıra dâhilinde toplanılması esası söz konusuydu. Burada esnaf arasında uhuvvet yani kardeşlik şuurunu yaymanın yanı sıra ihtiyaç sahibi insanlara yardım da yapılırdı. Yine bunun yanında esnaftan bazıları; eli saz tutanın saz çaldığı, sözü olanın söz söylediği, makam bilen makam tuttuğu toplantılar da icra edilirdi. Ahiler, bu toplantılarda ülkeye yapılacak saldırılara karşı da önlem alırlardı.⁶

Urfa'daki Sıra Gecesi ve gazelhanlık geleneğinin oluşumunda Ahilik teşkilatı toplantılarının ilham olması hatta kaynak etmesi açıkça bellidir. Yine esnaf teşkilatının yanı sıra tarikat müzikleri de gazelhanlık geleneğinin oluşmasında katkısı büyük olmuştur. Bir yandan Alevi-Bektaşî tarikatı müziği öbür yandan da Kadirilik ve Bektaşîlik en son Mevlevilik Urfa'daki müzik ortamını derinden etkilemiştir. Özellikle Mevlevilik ve beraberinde mesnevihanların çoğunun da gazelhan olduklarını biliyoruz. Gazelhan, mesnevihan ve Şanlıurfa Mevlevihane'sini Yaşatma Derneği Başkanı Mercan Özkan'ın⁷ bildirdiğine göre bugünkü Sıra Gecesi geleneği Şanlıurfa Mevlevihanesi kapatıldıktan sonra başlamıştır. Ayrıca "Mesnevi Gazel" diye bir türün buradan teşekkül ettiğini aşağıdaki makalesinde anlatmıştır.

"Cumhuriyet'in ilanından sonra faaliyetlerine son verilen tarikatların fiziksel mekânları olan dergâhlardaki dinî faaliyetlerin bir bölümü, şeklen değişikliğe uğrasa da içerik ve amaç açısından tarikat geleneğinin ve uygulamalarının bir devamı olarak camilerde veya ev ortamlarında devam edegelmiştir. Urfa Mevlevihânesi için de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Urfa'ya köklü bir geleneği taşıyan Mevlevîlik, yasaklamaların ardından varlığını şehirde hâkim olan bir başka köklü gelenek içerisinde sürdürmüştür. Mevlevihâne kapatılınca mûsikîve mesnevi sohbetleri tamamen ev ortamlarına taşınmış; sıra geceleri adı altında toplanılarak Mesnevi okumalarına, mûsiki ve sema meşklerine devam edilmiştir. Son Mevlevî şeyhi Hasan Efendi'nin oğlu Ahmet Asaf Döner de çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği Mevlevihâne'deki harem dairesinde, babasının arkadaşlarıyla haftanın belirli bir gününde bir araya geldiğini ve sıra gecesi adı altında düzenli olarak bu toplantıların sürdürdüğünü nakletmektedir (Döner 2009). Yazılı kaynaklarda 150 yıl öncesine tarihlenen (Kaya 2015, 575); sözlü aktarımda ise üç yüz yıldan fazla bir geçmişe sahip olduğu rivayet edilen sıra geceleri, baştan sona dinî ve dindışı sohbetlerin yapıldığı; mûsikînin, tarihin, edebiyatın konu edildiği; usta-çırak geleneği içerisinde aktarımın yapıldığı bir ilim, irfan meclisidir."⁸

Gazelhanlık, Şener Şen'in Eşkîya filmiyle beraber popüler kültürün daha doğrusu müzik endüstrisinin de bir parçası haline gelmiştir. Esasında Urfa müzik kültüründe gazelhanın başka bir mesleği vardı. Mesela Tenekeci Mahmut, Kazancı Bedih, Bekçi Bakır, Demirci Musa Usta gibi gazelhanların meslekleri kendilerine lakap da olmuştur. Fakat bahsini ettiğimiz *Eşkîya* filminden sonra Kazancı Bedih, yurt içinde çeşitli konserlere çıkmıştır. Bundan sonra gazelhanlık geleneği ticarî boyut da kazanmıştır.

Gazel ve gazelhanlık üzerine Urfa ve Urfalılardan çok bu şehirde görev yapan edebiyat uzmanlarının tespitleri hayli ilginçtir. Mesela Prof. Dr. Muhsin Macit, gazel için "Osmanlı döneminde merkez ile taşra arasında iletişimi sağlayan bir nazım biçimidir," der.

Prof. Dr. Muhsin Macit'in bu görüşünü destekleyen musikîşinas ve müzik icracısı Dr. Mehmet Bitmez, bir makalesinde Urfa'da gazelhanlık geleneğinin oluşmasında Osmanlı döneminde saraydan sürgün edilen birçok musikîşinasın buraya gönderilmesi sonucu oluştuğunu dile getirir. Hatta halk müziği ile sanat musikîsinin birlikte icra edilmesinin de Urfa'ya sürgüne gelen bu müzik adamları marifetiyle

⁶ <http://www.kirsehir.gov.tr/ahilik-kulturu>

⁷ Şanlıurfa Mevlevihâne'sinin Cumhuriyet döneminden kapatılmadan önce son postnişini Hasan Döner'in oğlu 8 Ekim 1997'de gördüğü bir rüya üzerine Urfa'ya gelir ve Mevleviliğe gönül vermiş musikîşinas Mercan Özkan Bey'e el vermiş. Mercan Özkan da Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma Derneği Kurmuştu. Daha sonra 2004 yılında Asaf Döner, Urfa'ya geldiğinde "Mevlâna Âşıkları Derneği"ni kuran Abdülhakim Taşkın beye de el vermiştir.

⁸ Osman Ökstüzoğlu- M. Mercan Özkan, Şanlıurfa Mevlevihânesi ve Şanlıurfa Mevlevihânesi'nde Yapılan Dinî Musiki İcralarının Lâ Dinî Musiki İcralarına Yansıması", Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Konya 2010, s. 395-411

oluşturduğunu yazar.⁹ Kanaatimizce Konya ya da Galata Mevlevihanesinden Urfa Mevlevihanesine tayini çıkan postnişin ve diğer mesnevihanların Urfa gazel geleneğinde etkisi söz konusu olmuştur.

Prof. Dr. Muhsin Macit, bir makalesinde Kazancı Bedih'in icra kabiliyetiyle olduğu kadar trajik bir biçimde ölümüyle de gazelhanlık geleneğinin tanınmasına katkıda bulundu,¹⁰ demişti. Bu tespit, popüler kültür açısından önemli bir tespit ancak gazelhanlık geleneği icrası açısından iyi değildi. Çünkü popüler kültür, geleneksel gazelhanlık kültürü dejenere etmiştir. Kazancı Bedih'ten sonraki gazelhanların birçoğu, sıra gecesini ekibi oluşturarak müzik endüstrisinin bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte bugün Urfa'da gazelhanlığı sanat kaygısı ile sürdüren ve gelecek kuşaklara aktaran gazelhanlarımızın mevcut olması da bizi umutlandırmaktadır.

Urfada'ki gazel geleneği ve bu gazel geleneğinden haberdar olan klasik Türk edebiyatı otoriteleri özellikle "Divan Edebiyatı" bir saray edebiyatıdır anlayışını da yıkmıştır. Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın yetmişli yıllarda Urfa'da bir dönem öğretmenlik sonucunda tanıştığı gazelhanlar, onda unutulmayacak hatıralar yaşatmıştır.

Prof. Dr. Cemal Kurnaz, o zamanlar öğretmen okulundan mezun olup ataması yapılan Urfa'ya gelir. O, Urfa'ya gelirken divan edebiyatı ve gazel hakkındaki bilgilerini Batılı modernist bir yapıdan almıştır. Bu yapıya göre Osmanlı döneminde büyük bir halk kitlesi vardı, bir de halk olmayanlar. Yani bunlara hükmeden padişah ve çevresi (saray). Dolayısıyla bu büyük halk kitlesinin oluşturduğu asıl milli edebiyat ise milli olmayan yapay bir edebiyattı. Çünkü halk edebiyatı halkın konuştuğu dili kullanıyordu, sadeydi. Hece veznine, milli nazım şekillerine yer veriyordu. Buna karşılık divan edebiyatının dili Arapça, Farsça kelimelerden meydana geliyordu. Halkın anlamadığı Osmanlıca denilen yapay bir dil. Arap ve Farslara ait aruz vezni ve nazım şekillerini kullanmaktaydı. Sonra halk şairleri halkın içinde yaşadıkları halde Divan şairleri sarayda veya sarayın hemen yanında yaşamakta, asla halkın arasına karışmamaktaydı. Adı üstünde "saray edebiyatı". Saray çevresinde bir avuç insan tarafından meydana getirilen yine o çevrenin anlayıp zevk alabildiği bir edebiyat. Hiçbir zaman saray dışına çıkmamış, halk tarafından benimsenmemiştir. "Yüksek zümre edebiyatı" denmesi de boşuna değildi. Kendilerini halktan yüksek gören küçük bir zümrenin edebiyatıydı da ondan...

Gazelhanlık geleneğinin merkezden yani İstanbul'dan Urfa'ya geldiği görüşünün yanında ilginç bir görüş daha vardır. Gazelhanlık geleneği merkezden taşraya gidemez, gitmemiştir... Gitse gitse halk edebiyatı taşraya gider. Türkü, hoyrat, uzun hava gibi... Bu son görüş bizzat konunun uzmanı Prof. Dr. Cemal Kurnaz, tarafından çürütülmesine rağmen bugün hala ders kitaplarında geçerli görüş olarak devam ettirilmektedir. Kurnaz, Urfa'ya öğretmen gelir, otogarda onu bir dilenci karşılar. Dilenci, ondan bayağı sözlerle dilenmez. Fuzûlî'nin gazelini okuyarak dilenir hem de gazelhan edasında. Cemal Kurnaz, bavulunu bırakıp dilenciye sarılır ve şunu söyler. «Sen saraydan mı kaçtın?»

Bu olay Urfa topraklarına ayak basan genç öğretmeni çok sarsmıştı. Önce buna bir anlam verememiştir. Çünkü onun aldığı bilgilere göre Divan Şiiri, saraya hapsedilmiş ve Osmanlı'yla beraber yıkılıp gitmişti. Cemal Kurnaz Hoca haklı olarak şu soruyu sorar. "Divan şiiri, sarayın surlarından dışarı çıkıp buralara kadar nasıl gelebilirdi? Hem de Cumhuriyet döneminde."¹¹

Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın Urfa'daki hatırası bununla sınırlı değil. O, öğretmenlik yaptığı bir yıl içinde Urfa'da şaşırma ve bizi şaşırtmaya devam ediyor. Genç hoca, hemen bir gün sonra bir tuvalet bekçisiyle tanışır. Otuz yaşlarında olan bu bekçiyi on beş yaşında bir kızla evlendirmişler. Urfa'da bu tür adetler çoktur. Bekçi, evlendikten bir hafta sonra genç kız vefat etmiştir. Acılı eş, cüzdanından çıkardığı bir fotoğrafı hocaya gösterir. Genç hoca, bir yandan fotoğrafa bakar, acı acı dertlenir. Diğer yandan bekçiyi dinler, yine acı acı dert dinler. Urfa'da perşembe günleri mezar ziyaretleri vardır. Tuvalet bekçisi de her perşembe günü tıraş olup, damatlıklarını giyer ve mezarda yatan hanımına ziyarete gidermiş. Bu genç adam bir gün Cemal Hoca'ya Şair Nabi'den gazeller okumuş. O vakit hoca şaşırıp kalıyor bu işe. Yer

⁹ Dr. Mehmet Bitmez, Saray'dan Urfa Sıra Geceler'ne Musiki Geleneği, Musiki Dergisi, İst. Mayıs 2015 (Ayrıca bkz. http://www.musikidergisi.com/haber-4182-saraydan_urf_a_sıra_gecelerine_musiki_geleneği..._m._bitmez.html)

¹⁰ Prof. Dr. Muhsin Macit, "Urfa Sıra Gecelerinde ve Musiki Meclislerinde Okunan Gazellerin İşlevi", Milli Folklor, 2010, Sayı 87, s.86

¹¹ Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Urfa'nın Öğrettiği Ankara s.6. Meb Dergisi, Ankara 2006

yarılsa içine girecektim, diyor. Bu manzara ile karşılaşan Cemal Kurnaz, yazdığı hatıratında “Keşke Urfa’da daha fazla kalabilseydim.”¹² Demişti.

Gazelhanlık geleneği günümüzde Urfa’da sadece konuk evlerinde icra edilmektedir. Peki, eski zamanlarda bu gelenek nasıldı. Kıymetli müzik ve folklor araştırmacısı Abuzer Akbıyık, “gazelhanlığın mevlit merasimlerinde, dağ ve bağ gezmelerinde, Mecmelbahr Bahçesi, Anzelha Bahçesi, Köroğlu Kahvesi, Yasin’in Kahvesi gibi mekânlarda gazellerin okunduğunu” söyler. Yine Prof. Dr. Cemal Kurnaz, gazelhan mekânlarına “Filiz Çay Evi, Halepli Bahçe, Bakırcılar Çarşısı, Tütün Pazarı, Halıcılar Çarşısı, Gümrük Hanı”

Şanlıurfa’da gazelhanlık geleneği, aslında “Sıra Gecesi Geleneği”nin bir sonucu olarak doğmuştur. Esasında Şanlıurfa’da müziğin gelişmesi, yaşatılması, yeni bestelerle sanatçıların ortaya çıkışında en önemli faktör Sıra Geceleridir. Peki, Urfa’da özelde gazelhanlık genelde ise Sıra Gecesi hala canlı ve yaygın olmasının sebebi ne olabilir. Buna şöyle bir cevap verilse yeridir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Ahilik Teşkilatının Urfa’da güçlü bir şekilde devam etmesi, Urfa’da bir dönem etkili olan Mevlevihane’nin yasaklanmasıyla müdâvimlerin evlere, konaklara hatta mağaralara dağılarak bu geleneği sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Urfa’da halk müziği ile sanat müziği olarak ifade edilen bu iki formun birlikte icra ediliyor olması bazı kaynaklara göre; Osmanlı döneminde saraydan sürgün edilen birçok mûsikîşinas’ın Urfa’ya gönderildiğini bu kişilerin yıllarca müzik birikimlerini yöre insanlarına gecelerinde devam etmektedir. Urfa denilince, hiç şüphesiz sıra geceleri çatısı altında gazel okuma geleneği, türkülerin şarkılarla birleştiği, uzun havaların, mâni ve hoyratların hemen ilk akla gelen özellikleridir. (M. Bitmez)

Cemal Kurnaz’ın 1974 yılında Şanlıurfa’ya öğretmen olarak atandığında karşılaştığı ortam çok daha farklı, şaşırtıcı ve bir o kadar da zengindir. Urfa’da dilencilerin Fuzûlî’den okudukları gazeller karşısındaki şaşkınlığını anlatan hoca, bu vesile ile Şanlıurfa bölgesindeki gazelhanlığın işleyişinden de bahis açar. Yazar, verdiği örnekler ve isimlere bakıldığında okuma yazma bilmeyen ya da okur-yazar durumunda olan, herhangi bir müzik eğitimi almamış icracıların maharetlerinden bahsediyor. Kazancı Bedih, Tenekeci Mahmut ve sıra gecelerinin diğer mensupları eserinde ismi zikredilen gazelhanlardır. Fuzûlî gazelleri okuyan alaylı bir topluluğun devam ettirdiği bir gelenek olan sıra gecelerinin müntesipleri ya da bu gelenekle yetişmiş yârânları onlar.

Sıra gecelerinde usta-çırak geleneği içerisinde müzik icra edilir. Herhangi bir enstrüman çalan veya okuyabilen kişilerin oluşturduğu sıralarda Urfa makam geleneği içerisinde müzik icra edilir. Müzik faslı Rast veya Divân makamından başlayarak Uşşak, Hicaz ve gecenin durumuna göre diğer makamlarla devam ederek Kürdi veya Rast makamıyla son bulur.

Bu makamlar icra edilirken o makama göre şarkı, türkü okunur. Arada ise hoyrat ve gazel okunur. Müziğe yeni başlayanlar, bu gecelerde ustaları dinleyerek müzik bilgisi alır ve makamları öğrenirler. Bu yönüyle sıra gecelerine “halk konservatuvarı” da denilebilir. Urfa’nın yetiştirdiği Mukim Tahir, Kel Hamza, Damburacı Derviş, Tenekeci Mahmut, Kazancı Bedi, İbrahim Tatlıses, Mehmet Özbek, Mahmut Coşkunes gibi, daha sayabileceğimiz birçok ünlü, sıra gecelerinde yetişmiş ve ustalık dönemlerinde da çırakları kendilerinden istifade etmiştir.

Biz, bu çalışmamızda daha somut veriler elde etmek için halen Şanlıurfa’da Gazelhanlık Geleneğini devam ettiren gazelhanlarla birer söyleşi gerçekleştirdik. Bu gazelhanların anlatımları doğrultusunda gazelhanlık geleneği hakkında şöyle bir istatistik hazırladık. Burada gazelhanlık, musikişinaslık, usta çırak ilişkisi, meşk, makamlar ve Urfa sıra gecesi bağlamında çeşitli bilgiler derlenmiştir.

¹² A.g.e. s.6

Tablo 1: Kendileriyle Görüşülen Şanlıurfa Gazelhanlar

	Adı Soyadı	Yaşı-D.T	Unvanı	Mesleği-Tahsili	Gazel Yazdı mı?	Üstadı
1	Ahmet Akıllı	61-1957	Ahmet Hoca	Öğretmen-Üni.	Yazmadı	Ahmet Uzungöl-Halil Uzungöl
2	Bekir Çiçek	41-1977	Bekir Hoca	Öğretmen-Üni.	Yazmadı	Kazancı Bedih
3	Mehmet Güzelgöz	50-1969	Mehmet Hoca	Öğrt-Üniversite	Yazmadı	Tenekeci Mahmut
4	Mehmet Özbek	73-1945	Mehmet Hoca	Öğrt. Ü-Doktora	Yazmadı	Tenekeci Mahmut
5	Mercan Özkan	60-1958	Mercan Hoca	THM Korosu-Ses Sanatçısı	Yazmadı	Tenekeci Mahmut Ahmet ve Halil Uzungöl-Şükrü Çadircı Hafız Culha Mahmut Hafız Cevher Hoca Polat Eskici Dede Osman
6	Musa Kaldı	59-1959	Musa Usta	Demirci-Ortaokul	Yazdı	
7	Bedirhan Kırmızı	88-1930	Bedirhan Usta	İlkokul	Yazmadı	Ali Çine
8	Abdullah Güzelgöz	47-1971	Abdullah Hoca	Öğretmen-Üniversite	Yazmadı	Tenekeci Mahmut Usta
9	Naci Yoluk	65-1953	Naci Usta	Kazancı- Lise	Yazmadı	Kazancı Bedih-
10	Yusuf Oktay-	72-1947	Gazelhan Yusuf	Kasetçi-Plakçı-Teyyip-	Yazmadı	Mehmet Ataç-Aziz Çegirge-Tenekeci Mahmut-Kazancı Bedih
11	Halil Sezgin	59-1958	Halil Hoca	Öğretmen-yüksekokul-eğt. Enst	Yazmadı	Tenekeci Mahmut Ahmet Uzungöl, Hafız Şükrü, İbrahim Özkan-Mercan Özkan
12	Bakır Karadağlı	57-1960	Bakır Hoca	Öğretmen-ö.g-Üniversite	Yazmadı	Tenekeci Mahmut-Ahmet Uzungöl-
13	Osman Uluoğlu	64-1953	Azem Osman	Memur-Lise	Yazdı	Ahmet Uzungöl
14	Mustafa Taşçı	68-1949		Memur-Lise	Yazmadı	Kazancı Bedih
15	M. Ziya Demirbaş	44-1973	Ziya Hafız	Memur-Lise	Yazmadı	Ahmet Uzungöl-Şevki Hafız Altıngöz

Tablo 2: Şanlıurfa'da Gazelleri Okunan Şairler ve Gazelleri

	Şair	Gazeli
1	Fuzûlî	Usanmaz mı redifli gazeli
2	Ziya Paşa	Terkib-i Bend- olmayan
3	Şair Eşref	Ağarmış saçların bir dağ başında kare dönmüştür
4	Kuddusi	Devlet-i ikbale güvenme
5	Yaşar Nezihe	Değişmem redifli gazeli-/Leyla mı bulunmaz
6	Şair Abdi	Nâdide kamer mi
7	Şair Fehim	Çerağan olduğun var mı
8	Hatayî	Bir canımız vardır
9	Şair Rif'at	Tükendi nakd-i ömrüm
10	Şair Şem'i	Dünya nedir ukba nedir
11	Furûğî	Ders-i dilara okuruz
12	Şair Sabri	Derûn-ı sitemim
13	Şeyh Safvet	Bağda kursun
14	Şair Nâbî	Hüdadır bu/Görmüşüz redifli gazeli
15	Ahmet Paşa	Olmamış redifli gazel
16	Ruhî	Ma'nide yûhuz
17	Şair Lütî	Giryan olayım redifli gazel
18	Leyla Hanım	Nâ-çâra ilâhî
19	Şair Kânî	Gittikçe redifli gazel
20	Şair Rasih	Müjgan müjgan üstüne
21	Şair Sakıb	Çare yok mu bu derde haşre kadar bu yara kalsın mı?
22	Şair Şevket	Kerbela Mersiyesi
	Şair Ra'fet	Dil ateş dide ateş

4. SONUÇ

Bugün İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'da gazel okuma geleneği neredeyse kaybolmuşken İstanbul'a nazaran Şanlıurfa gibi bir taşra şehrinde güçlü bir şekilde devam etmektedir. Bu geleneğin usta-çırak ilişkisiyle halen devam etmesi, şehirdeki müzik kültürünün yüksekliğini göstermesi açısından önemlidir. Günümüzde yaşayan gazelhanların bir kısmı zanaatkârlığını devam ettirirken diğerleri de memurluk (öğretmen) görevini yapmaya devam ediyorlar. Memur gazelhanların sayısındaki artış, Urfa'da Devlet Türk Halk Müziği Korusunun açılması ve Harran Üniversitesinde müzik bölümünün açılması dolayısıyladır. Memur gazelhanlar, gelenekten gelen tecrübelerini modern müzik disiplini potasında eritmişlerdir.

Şanlıurfa'da yaşayan gazelhanların gelecekte “gazelhanlık” ile ilgili şu kaygıları vardır: “Bugün Şanlıurfa'daki gazel okuyucuları kendi müziklerinin nazariyatlarından haberdar değiller. Müziği sadece okumadan ibaret olarak düşünmektedirler. Böyle olunca da atalarımızdan kalan binlerce yıllık miras yozlaşmaya ve unutulmaya terk edilir.”

Bugün makam bilmeden okunan gazellerin anlamını bilmeden ortaya çıkan ve işi ticarete döken gazelhanlar var. Bunlar da aynen çok yıldızlı otellerde ve restoranlarda dönen semazenler gibi gazelhanlık geleneğini yozlaştırmaktadırlar. Dinleyiciler, eskiden bir gazelhanın hafif bir ses kusurundan ona gazel bıraktıracak kadar gazele vakıf idiler. Şimdi bu durum söz konusu olmadığı için kim doğru okur, kim doğru okumuyor ölçütünü de belirlemek zorlaşıyor.

Umudumuz odur ki başta gençlerimiz olmak üzere cemiyet olarak yeniden o derin musiki zevkine geri dönelim ve toplumda karşılığı olmayan, köksüz müzikleri dinlemek yerine gazeli hayatımıza hâkim kılalım. Ayrıca Şanlıurfa'da gazelin temsil ettiği divan edebiyatını «Halktan uzaklaştırılan ve halkın anlamadığı bir edebiyat olmaktan çıkaralım.

KAYNAKLAR

Kitap

- Abuzer Akbıyık, (2002), Müziği Sıra Geceleri ve Oyunlarıyla Şanlıurfa “Uygarlıklar Kapısı Urfa”, (haz. F. Özdem), İstanbul: YKY.
- Abuzer Akbıyık, (2006), Urfalı Tenekeci Mahmut Güzelgöz, Haz. İlhan Başgöz,-Abuzer Akbıyık, İstanbul, Kalan Müzik,2006
- Cemal Kurnaz, Türkülerin Gücü, Kurgan Ed. Yay. İst. 2007.s.11
- Cemal Kurnaz, Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Müsterekleri, Berikan Yay., Ankara 2011, s. 47.
- Dergi
- Muhsin Macit, Urfa Sıra Gecelerinde ve Mûsikî Meclislerinde Okunan Gazellerin İşlevi, Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 87
- Cemal Kurnaz, Urfa'nın Öğrettiği, Ankara s.6. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Ankara 2006

Web Sayfaları

- İbrahim Halil Altıngöz Makalesi için bkz.
<http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/22148,urfa-muzigi-hakkinda.pdf?0>
- Mehmet Kurtoğlu Makalesi İçin bkz.
<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=902>

Sempozyum ve Kongre Bildirileri

- Osman Öksüzöğlü - M. Mercan Özkan, Şanlıurfa Mevlevîhânesi ve Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde Yapılan Dinî Musiki İcralarının Lâ Dinî Musiki İcralarına Yansımaları”, Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Konya 2010, s. 395-411

Gazelhanlık Geleneği İçin Görüşülen Kaynak Kişiler

- Dr. Mehmet Özbek-Gazelhan, Müzik Araştırmacısı
- Mercan Özkan-Gazelhan-THM Sanatçısı
- Halil Sezgin-Gazelhan-THM Sanatçısı
- Bekir Karadağlı-Gazelhan-THM Sanatçısı
- Bekir Çiçek-Gazelhan-Müzik Öğretmeni
- Mehmet Güzelgöz-Gazelhan-Müzik Öğretmeni
- Abdullah Güzelgöz-Gazelhan-Müzik Öğretmeni
- Mustafa Taşçı-Gazelhan-Emekli Memur
- Musa Kaldı-Gazelhan-Demirci
- Naci Yoluk-Gazelhan-Kazancı